

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Постать Тараса Шевченка посідає чільне місце в літературно-публіцистичній спадщині Бориса Грінченка. Ще за молодих років сформувалося грінченкове особливе ставлення до постаті Великого Кобзаря. У листі 1892 р. до І.Л. Липи він відзначав, що прочитавши «Кобзаря» в 13 років, попри своє «виховання наскрізь московське, навіть вороже до всього українського та мужичого», «... якось відразу і без вагань порвав з усіма московсько-патріотичними тенденціями шовіністичного кольору ... і Тарас зробивсь мені і до цього дня зостається пророком».¹ Удруге Б. Грінченко підтверджує це в листі до К.Ф. Паньківського: «... Шевченко зробив з мене зараз українського націонала, ... а його «Кобзар» зробився моєю євангелією».² За спостереженням А.Г. Погрібного, саме Шевченкова поезія значною мірою обумовила сильні соціальні мотиви в ранніх творах Б. Грінченка, покликана його на шлях самовідданого й самозреченого служіння «уярмленому, темному братові» – народові, позитивно позначилася на розумінні ролі і завдань літературної діяльності».³ Протягом усього життя Б. Грінченко доводив виняткове, поважне ставлення до Кобзаря: опікувався його могилою, видавав і заохочував інших друкувати дешеві, доступні народіві поетові твори («метелики з Шевченка»), турбувався виданням повного й недорогого «Кобзаря», досліджував творчість поета в світлі європейської критики, опікувався вшануванням Шевченкових роковин,⁴ публічно наполягав на необхідності зречення окремих осіб юридичних прав на Шевченкові твори, щоб зробити їх «цілогромадською власністю» й «дати змогу Україні скористуватися з Шевченкового скарбу», бо спостерігав «сумний факт, що твори нашого найбільшого поета зостаються досі народіві невідомими».⁵ 1899 р. Б. Грінченко фактично власноруч урятував колекцію В. Тарновського, в якій, між іншим, були зібрані рукописи, картини й особисті речі Т. Шевченка, вивізши експонати з Києва, де вони зберігалися в безладді, та розмістивши в Чернігівському земському музеї В. Тарновського.⁶ Разом з

¹ Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 142–143.

² Там же. – С. 148.

³ Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Питання ідейно-естетичної еволюції. – К.: Либідь, 1990. – С. 200.

⁴ Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 75-76, 109, 110-112, 120.

⁵ Там же. – С. 134-136.

⁶ Немірич (Б. Грінченко). Музей Василя Тарновського // Літературно-науковий вісник. – 1900. – Т. 10. – Кн. 5. – С. 125.

дружиною він упорядкував каталог музею, в якому описано 758 Шевченкових експонатів.⁷

Б. Грінченко залишив чимало виступів і статей про Т. Шевченка, які є добрим матеріалом для характеристики Грінченкової еволюції й засад, яких він дотримувався в літературній боротьбі.⁸ У «Листах з України Наддніпрянської» 1892-1893 рр. Б. Грінченко відзначає, що в національних поглядах Т. Шевченка «...нема національного шовінізму, нема галушкового патріотизму, ... нема й трішки того рабського духу, який добачали ми в його попередників. Завсігди і скрізь у Шевченка український народ – самостійна українська нація, і він вимагає їй всіх тих прав, які звичайно належать кожній нації». Шевченко «із трупів поробив живих людей (бо що таке до нього були українські інтелігенти як українці, коли не трупи?)», тому Грінченко називає поета «нашим національним пророком», бачить у ньому «феноменальне, може, єдине з'явище у всесвітній історії».⁹ У розвідці 1895 р. «Нова сім'я» Б. Грінченко трактує Т. Шевченка як «найбільшого поета і борця за людську волю», а його слово ставить у зв'язок із «неминучою реформою соціально-економічною», мета якої – створити такі обставини, які б забезпечили можливість побудувати «сім'ю вольну, нову», тобто з загальнодемократичними перетвореннями в країні.¹⁰

Грунтовно осмислює Б. Грінченко Кобзаря й у просторій розвідці «Шевченко», яка зберігається в Інституті Рукопису НБУВ (Ф. І. – Од. зб. 31455). За словами А.Г. Погрібного, у ній Т. Шевченко «найбільший український поет і один з найпершокласніших поетів слов'янства», котрий започаткував «нову епоху» в історії української літератури. У творах його критик відзначає «силу і сміливість виразу, що дихає вогнем», небувалу

⁷ Див.: Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. – К.: Либідь, 1990. – С. 11-13; Плевако М. Життя та праця Бориса Грінченка. – Харків, 1911. – С. 47; Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 200-204, 209, 217.

⁸ Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. – К.: Либідь, 1990. – С. 200.

⁹ Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської // Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К.: Ін-т української археографії НАН України, 1994. – С. 71-72.

¹⁰ Грінченко Б. Нова сім'я // Народ. – 1895. – № 7. – С. 97-101.

«яскравість і вражаючу силу виразу при дивовижній витонченості форми». Свою увагу він звертає насамперед на громадсько-політичну поезію Кобзаря, котрий постає як борець проти «сучасного йому ладу кріпацької Росії, – він його таврує в цілому ряді пристрасних і різких віршів, плачучи кривавими слізьми над сучасним йому болісним становищем рідного народу, шмагаючи жорстокими ударами сучасне йому панство, яке прогнило болячкою кріпацтва і всього з ним пов'язаного».¹¹

Найпізніші Грінченкові статті про Кобзаря – «Шевченкові роковини»¹² та «Двоє рідних»¹³ (1906 р.) – припадають на період революції 1905-1907 рр. У першій Б. Грінченко констатує, що «найменший брат» – «робочий чоловік» – випередив інтелігенцію, ставши провідною суспільно-перетворюючою силою. Інтелігенція ж, щоб не лишитися осторонь великих подій, мусить увесь розум, науку й хист покласти на те, щоб пригорнути до себе трударя, стати з ним однією освіченою сім'єю та разом доходити щасливого людського життя. У другій, за словами А.Г. Погрібного, Б. Грінченко найчіткіше сформулював свої висновки про значення творчості Т. Шевченка в революційних умовах. У центрі його уваги Шевченко як поет-революціонер, пророк і непримиренний борець із будь-яким гнобленням, послідовний демократ, поет світової величі, «сталь, яку можна зігнути, але не можна зламати».¹⁴ Ці риси письменник розкриває то на співставленні, то на протиставленні Т. Шевченка з Г. Гейне.

У статті «Шевченків «Кобзар» на селі» (1906) (з деякими змінами вміщеній під заголовком «Тарас Шевченко» у книзі «Перед широким світом» (1907), Б. Грінченко розвінчав поширене уявлення про Т. Шевченка як «співучого мужичка», «поета з народу», що часто означало – «позбавлений будь-якої систематичної освіти, відірваний від досягнень світової культури».

¹¹ Цит. за: Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Питання ідейно-естетичної еволюції. – К.: Либідь, 1990. – С. 202.

¹² Грінченко Б. Шевченкові роковини // Громадська думка. – 1906. – № 45.

¹³ Грінченко Б. Двоє рідних // Твори: В 2 т. / Упоряд. І.І. Пільгука, В.В. Яременка. – К., 1963. – Т. 1. – С. 563–565.

¹⁴ Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. – К.: Либідь, 1990. – С. 203-204.

У таких твердженнях Б. Грінченко помітив обмежено-примітивне уявлення про Шевченка, недооцінку його як геніального, яскраво-індивідуального поета. Він повстає проти костюмарівського розуміння народності Шевченка, який нібито співав так, «як співав сам народ, тільки ще наперед поступивши» і саме в цьому полягає пафос його полеміки.¹⁵ Якраз міцна Шевченкова індивідуальність поставила поета не в гурт безіменних народних творців, а в товариство інших світових поетів – таких, як Шіллер, Гомер та інші.¹⁶ Показовим є Грінченкове зіставлення Т. Шевченка і П. Куліша. Якщо першого він характеризував як «демократа усією своєю натурою»¹⁷, то в другого помічав «аристократичні переконання»; якщо перший писав «могутні твори», в яких «ридав над муками рідного народу, проклинав мучителів його і закликав до боротьби за свободу», то другий у низці своїх творів дихав «зненавистю до козацтва й простолюду».¹⁸

Таким чином, на зламі XIX і XX століть шевченкознавчі розвідки Бориса Грінченка внесли нові ідеї в трактування постаті Кобзаря, яка відіграла вирішальну роль в історії творення модерної української нації та національної культури. Вони сприяли новому осмисленню образу Тараса Шевченка: поет поставав своєрідним символом українського народу, уособленням його історичної долі та сокровених національних прагнень і здобутків.

¹⁵ Грінченко Б. Тарас Шевченко // Перед широким світом. – К., 1907. – С. 120-123.

¹⁶ Там же. – С. 142–144.

¹⁷ Грінченко Б. Тарас Шевченко // Перед широким світом. – К., 1907. – С. 123.

¹⁸ Грінченко Б. Панько Куліш // Перед широким світом. – К., 1907. – С. 156.